

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 9

ISSN 1303-5231

DICLE ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi

**CİLT: V
SAYI: 1**

DIYARBAKIR - 2003

EHL-İ BEYT'İN KURDUĞU İLK DEVLET; İDRİSİLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ*

ABSTRACT

İn this article, İdrisians first state that Ahl-i Bayt established it in the region of Fas have been mentioned. The article, also mentioned first founder of İdrisians Muhammed b. İdris, successors of him and finally being abolished it by Fatımıds

Giriş

Ehl-i Beyt mensupları, Emevilerin idaresine son vermek için amca oğulları olan Abbasilere yardım etmişler, Emevilerin yıkılışında onlarla ortaklaşa çalışmışlardı. Fakat Abbasiler, Emeviler devletini yıktıktan sonra Ehl-i Beyt'e Emevilerin yapmadıkları zulümleri yapmaya başladılar. Ehl-i Beyt mensupları bu dönemde kendilerini ihanete uğramış olarak hissettiler ve Abbasilerden gördükleri bu ihanet üzerine isyanlara giriştiler. Bu isyanların bir kısmı başarısızlıkla sonuçlansa da gerçekleştirdikleri bir takım ayaklanmalar sonucu Ehl-i Beyt'e ait bir takım devletler oluşturmuşlardır. Bu çalışmamızda Ehl-i Beyt isyanlarından birinin sonucunda İslam tarihinde ilk kurulan Ehl-i Beyt devletini, İdrisîleri incelemek istiyoruz.

A-Kuruluşa Kadar Meydana Gelen Gelişmeler ve Fah Savaşı (170/786)

Abbasiler döneminde yoğun işkence ve kovuşturmalara uğrayan Ehl-i Beyt mensupları, Ebu Cafer Mansur döneminde meydana gelen ve Abbasilere zor anlar yaşatan Ehl-i Beyt'in önde gelen temsilcilerinden Muhammed en-Nefzü'z-Zekiyye'nin ve kardeşi İbrahim'in isyanlarının bastırılmasından

sonra iyice zayıfladılar ve sindirildiler.¹ Önde gelenleri Bağdat ve Medine'de göz hapsinde tutuluyorlardı. Fakat yine de fırsat buldukça Abbasilerin zulmüne karşı başkaldırmaya çalışıyorlardı.²

Nefsü'z-Zekiyye'nin isyanından sonra Hicaz'da gerçekleşen en büyük isyanlardan biri Hüseyin b. Ali isyanıdır. İsyân 170/786 da Mekke ve Medine'yi de içine alan bir alanda gerçekleşmiştir. Ayaklanmayı gerçekleştiren kişi Hz. Hasan soyundan Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib'tir.³

Abbasi halifesi Hadi döneminde Medine valisi olan Hz. Ömer'in soyundan Ömer b. Abdülaziz⁴ ile Hüseyin b. Ali'nin arasında bir meseleden dolayı problem çıkmıştı.⁵ Kendisine yapılan muameleye dayanamayan Hüseyin b. Ali etrafına topladığı kimselerle isyan etti. Hüseyin b. Ali bu isyana başlarken isyanın toplumdan destek alıp alamayacağını hesaplamaksızın ortaya çıkmıştı. Ortamını, şartlarını, halkın kendisine gerçekten destek olup olamayacağını düşünmemiş, başına gelen bir takım olaylar sebebiyle soğukkanlılığını muhafaza etmeden isyan girişiminde bulunmuştu.

İsyanın başlaması ile birlikte önce Medine'deki Abbasilerin temsilcisi olan valinin evi basıldı, fakat vali evde bulunamadı. Müteakiben Hüseyin b. Ali, Mescid-i Nebevi minberine oturdu ve halktan Kuran ve Sünnet üzerine biat aldı. Bundan sonra hapishane basılarak, içindekiler serbest bırakıldı, Beytülmal ele geçirildi. Arkasından bütün kölelerin azat edildiği ilan edildi.⁶ Bu ilan sebebiyle Hüseyin b. Ali'nin etrafında epeyce köle toplandı.⁷ Hüseyin b. Ali'nin bütün kölelerin azat edildiğini ilan etmesi köle sahiplerinin tepkisini çekti ve Hüseyin bir anlamda Medine halkının desteğini tamamen yitirdi.

Hüseyin b. Ali on bir gün kadar Medine'de kaldı. Ancak Medineliler ona pek yüz vermediler ve mescide gelmediler.⁸ Belki de pek bir şey yapamayacağını düşünüyorlardı. Hüseyin, Medine'de Abbas oğulları ile savaştık-

*Dicle Ün. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

¹ Bkz. Cem Zorlu, *Abbasilere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, Ankara, 2001, 218 vd.

² Bkz. Mehmet Azimli, *Abbasi Dönemi Şii Karakterli İsyânlar*, Konya, 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

³ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, VI, 90.

⁴ Bu şahsın aynı ismi taşıyan meşhur Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz b. Mervan ile bir ilgisi yoktur. Abbasilerin o dönem Medine valisi olan bu şahsın şeceresi, Ömer b. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattab'tır. Bkz. Ebu'l-Fida, *Tarih-u Ebi'l-Fida*, Beyrut, 1997, I, 311.

⁵ Taberi, *Tarihu't-Taberi*, Beyrut, 1995, VI, 596.

⁶ Taberi, VI, 598.

⁷ Ömer Faruk, *The Abbasid Chaliphate*, Bağdat, 1969, 244-255.

⁸ İbnü'l-Esir, VI, 91.

tan ve Medine'yi ele geçirdikten sonra Mekke'ye yöneldi.⁹ Yaklaşan Hac döneminde Mekke'ye gelecek hacılardan destek almayı umuyordu.

Hüseyin b. Ali ayaklandığında dördüncü Abbasi halifesi Hadi tahta oturalı sekiz gün olmuştu. Hadi, Hüseyin b. Ali'ye karşı Muhammed b. Süleyman komutasında bir ordu gönderdi. Hüseyin b. Ali'nin az sayıda ordusu ile Abbasi ordusu Mekke'ye altı mil mesafede¹⁰ bugün Şüheda diye anılan Fah bölgesinde karşılaştı. ¹¹O gün hac da *Terviye*¹² günüydü. Abbasiler dört bin süvari ile Hüseyin'in ordusunu kuşattı ve yapılan savaşta Hüseyin'in askerlerinin çoğu öldürüldü, bir kısmı da hacıların arasına sığınarak kurtuldu. Hüseyin de savaşarak şehit oldu. Hüseyin b. Ali Fah bölgesinde¹³ öldürüldüğü için şairler ondan *Sahibu'l-Fah* diye sözedirler.¹⁴

Bu savaşta yüzden fazla kişi katledildi. Öldürülenlerin cesetleri yırtıcı kuş ve hayvanlara terk edildi. Hüseyin'in kesilen başı halife Hadi'ye hediye olarak gönderildi. Halife Hadi, Hüseyin'in kafası getirilince çok kızdı ve "*Vallahi tağutlardan bir tağutum başımı getiriyor gibisiniz.*"¹⁵ *Halbuki bu Rasulullahın torunudur.*" diyerek onları azarladı ve bu kesik başı getirenlerin mallarına el koydu.¹⁶

Ali oğulları tarihinde Kerbela olayından sonra en şiddetli facialardan biri, işte bu Fah katliamıdır. Bu da Hüseyin b. Ali gibi kendisine halife Mehdi tarafından verilen kırk bin dinarı bir anda Bağdat ve Kufe'de dağıtacak kadar cömert¹⁷ ve aynı zamanda takva sahibi birisinin, yanındaki yüz kişiyle birlikte katledilmesi ve cesetlerinin vahşi hayvanlara terk edilmesidir. Bu durum Ali oğulları için bir anlamda ikinci bir Kerbela Faciası olmuştur.

Fah savaşı sırasında Abbasi ordusunun elinden Ali oğullarından iki kişi kaçarak kurtulabilmişti. Kaçan bu iki kişi de Nefsü'z Zekiyye'nin kardeşleri idi. Bu iki kişi, geniş coğrafyaya sahip ülkenin iki ucunda Abbasilerin birer korkulu rüyası haline gelmişlerdir. Bunlardan Yahya b. Abdullah İslam dünyasının doğu ucundaki Deylem'e kaçarak orada bir isyan başlattı.¹⁸

⁹ Taberi, VI, 600.

¹⁰ Mesudi, *Mürucu'z-Zeheb*, Beyrut, 1997, III, 339.

¹¹ Muhammed Rezûk, "İdris I", *DİA*, XXI, 480.

¹² Hacıların Hacc'a başlamak için Mina'ya hareket ettikleri gün.

¹³ Mekke'nin Taife doğru olan bölgesinde bulunan bir yerdir. Ebu'l-Fida, I, 312.

¹⁴ Mesudi, III, 337.

¹⁵ Başka rivayette tağut kelimesi yerine "Türk ve Deylemli başı gibi" şeklinde geçiyor. Mesudi, III, 340

¹⁶ Taberi, IV, 603, Mesûdi, III, 337, İbnü'l-Esir, VI, 94.

¹⁷ İbnü'l-Esir, VI, 87

¹⁸ Fah savaşında Abbasi ordusunun çemberini yarıp kaçan Nefsü'z-Zekiyye'nin iki kardeşinden Yahya b. Abdullah Deylem'e ulaştı ve oradaki yöre halkını örgütleyerek Halife Harun Reşid döneminde 176/792 tarihinde isyan etti. Yahya, Deylem bölgesinde halktan büyük des-

Diğeri ise İdris b. Abdullah idi. İslam dünyasının batı ucundaki Mağrib'e kaçarak İdrisîler devletini kurdu.¹⁹

B- İlk Şii-Ehl-i Beyt Devleti İdrisîler'in Kuruluşu

(170-375) (786-985)

Hüseyin b. Ali'nin isyanı üzerine meydana gelen Fah Muharebesinde Nefsü'z-Zekiyye'nin kardeşi İdris b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib Abbasi ordusunun kuşatmasını yarıp kaçmıştı.²⁰

İdris, kardeşi Yahya'nın ters istikametine devam ederek hizmetkârı Raşit ve Mağrib'li hacıların yardımı ile Kızıldeniz'i geçmiş, önce Nube'ye, oradan Fustat'a ve Mısır'a ulaşmıştı. Daha önce kardeşi Nefsü'z-Zekiyye tarafından Mağrib'e elçi olarak gönderilmişti. Mağrib'i bu sebeple tanıyor ve oraya kaçmayı düşünüyordu. Bu günkü Fas bölgesi, o yıllarda bilinen dünyanın bir ucunda yer alan ve merkezi hilafetten kaçanlar için bir tür barınak görevi gören bir yer konumunda idi. Siyasi birlikteliği pek yoktu. Bölgenin hakimiyeti Berberî kabilelerin elinde idi.

Abbasilerin posta teşkilatının başında bulunan Salih b. Mansur'un azatlısı Vadîh isimli Ehl-i Beyt sempatzmanı bir şahıs, İdris'in posta ile Mısır'dan Berka ve Kayrevan üzerinden Tilimsan'a, ardından da Mağrib'e gitmesini sağladı ve onu en uç bölge olan Velile de denilen Tanca'ya ulaştırdı. Olayı duyan Abbasi halifesi Hadi, Vadîh'ı yakalatarak çarmıha gerdirdi.²¹ İdris'in buraya ulaşması ile birlikte Mağrip'de Ehl-i Beyt'ten birisi olan İdris başkanlığında İdrisîler diye bilinecek olan bir hanedanlık kuruldu.²²

1- İdris b. Abdullah (172-175/788-793)

tek görmüştür. Harun, önce Yahya'yı hile ile ele geçirmeye çalışmış, fakat bu hilenin sonuç vermemesi üzerine o zamana kadar hiç bir ayaklanmaya gönderilmeyen bir sayıda kalabalık bir orduyu en güvendiği adamı ve veziri Fazl el-Bermek'i elli bin kişilik bir ordunun başında Deylem'e, Yahya'nın isyanını bastırması için görevlendirmiştir. Fazl, Yahya'ya para teklif ederek sulha çağırırdı. Yahya kendisine yapılan sulh teklifine karşı "*Eğer Halife Harun Reşid, kadılar, fakihler, alimler ve Haşimoğulları ileri gelenleriyle beraber iken bizzat kendi el yazısı ile eman yazar ve yollarsa o zaman teslim olabileceğini*" bildirdi. Eman verildikten sonra tekrar hilafet iddiasına başladığı iddia edilerek tutuklandı ve hapiste öldü. Bkz.Taberi, IV, 629.

¹⁹ Muhammed Hudari Bek, *Muhadaratü't-Tarihi'l-Ümeni'l-İslamiyye*, Beyrut, 1986, 98.

²⁰ Taberi, IV, 600.

²¹ İbnü'l-Esir, VI, 93.

²² Mehdi Abdü'l-Hüseyn en-Necm, *Sevratü'l-Aleviyyin*, Beyrut, 2002, 316.

İdris, bölgeye ulaştıktan sonra, Ehl-i Beyt'e kötü davranan Abbasi iktidarına karşı propagandaya girip, Abbasilerden önce ağabeyi Nefsü'z-Zekiyye'ye biat yapıldığını, Ebu Hanife ve İmamı Malik gibi bilginlerin de ağabeyine meylettiklerini belirtiyordu. İmamı Malik, Nefsü'z-Zekiyye'den sonra halife olması için kardeşi İdris'i tavsiye etmişti. İdris, bundan dolayı ağabeyinin ölümünden sonra hilafetin kendisinin hakkı olduğunu savunuyordu.²³

İdris, kısa sürede Mağrib'teki güçlü Berberi kabilelerini etkisi altına aldı. Büyük bir berberi kabilesi olan Evrebe aşireti reisi İshak b. Muhammed tarafından kabul edildi. Bu kabileden kısa sürede destek gördü ve Zerhun bölgesindeki Velila²⁴ şehrinde kendisine biat edildi. Böylece İdrisîler devleti kurulmuş oldu.(172/788) Bu devlet tarihteki ilk Şii hanedanlığı²⁵ ve aynı zamanda ilk büyük Fas krallığı idi.²⁶

İshak, İdris'i ilk önce kendi kabilesine, sonra da şimdiki Fas'ın Kuzeyindeki Zenata Zuvağa, Lemaya, Luvata, Gomara, Sadara gibi Berberi kabilelerine hükümdar olarak tanıttı. İdris, bu devrede Peygamberin torunu olma özelliğini iyi kullanmıştı. Hatta kendisine biat edilirken: "*Bizde (Ehl-i Beyt'te) bulduğunuzu başkasında bulamazsınız*" demişti.²⁷ İdris, bu bölgedeki halklara kendini öyle sevdirmişti ki, öldükten sonra mezarı bütün yörenin saygı duyduğu bir türbe haline gelecekti. Berberi kabileler Abbasilere olan desteklerini bırakıp İdrisîleri desteklediler. İdrisîler, Şii olmalarına rağmen, Sünnî Berberilerin olağanüstü desteği ile devletlerini kurup uzun süre ayakta tutabildiler. İdris b. Abdullah böylece 172/788'de Harun Reşid döneminde tarihteki ilk Ehl-i Beyt devletini kurmuş oldu.²⁸ Şii bir devlet olarak kurulan devlet, Sünnî Berberilerden güç almış ve onların desteği üzerine kurulmuştur.²⁹

İdris, önce kuvvetli bir ordu kurarak Yahudi, Hıristiyan ve Mecusilerin yaşadığı Tadla'yı sonra Sela, Tamesna'yı ele geçirdikten sonra Tilimsan'ı aldı. Ele geçirdiği bölgelerden zekatları toplayıp ekonomik olarak güçlenen İdris, Fas şehrini kurup imar faaliyetlerine girişti.³⁰ İdris ölünceye kadar kıyı şeridi hariç, Fas'ın kuzeyini ve güneyde Burakrak nehrine kadar olan bölgeyi

²³ Rezuk, "İdris I", *DİA*, XXI, 481.

²⁴ Bölgede o zamandan beri sevgisi unutulmayan I. İdris'in mezarı bu şehirdedir ve Mağribliler her yıl burada onun anısına törenler düzenlemektedirler.

²⁵ Philip K. Hitti, *İslam Tarihi*, Çev; Salih Tuğ, İstanbul, 1989, II, 708.

²⁶ Henry Laoust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, Çev; E. Ruhi Fırlı, Sabri Hizmetli, İstanbul, 1999, 90.

²⁷ Kettani, *et-Teratibu'l-İdariyye*, Çev; Ahmet Özel, İstanbul, 1990, I, 86.

²⁸ Hudari Bek, 104.

²⁹ Hitti, II, 708.

³⁰ Rezuk, "İdris I" XXI, 480.

kontrol altına aldı. Bölgedeki diğer Berberi kabilelerinin kabul etmesiyle İdrisîler devleti büyüdü. Devletin sınırları Kayravan'dan Atlas Okyanusuna kadar uzamıştı.³¹

Harun Reşid bu devlete karşı ilk önce bir ordu göndermek istediysede Mağrib bölgesinin merkeze çok uzak olması sebebiyle bunun mümkün olmayacağını düşünüyordu. Zaten o dönemde İdris'in kardeşi Yahya b. Abdullah ile başı deritte idi. Veziri Yahya Bermeki'nin yönlendirmesi ile İdris'e bir suikast düşünüldü. "Şamrah" diye bilinen Süleyman b. Cerir isimli bir adamını Mağrib'e gönderdi. Şemmah, Mağrib'e giderek kendini doktor olarak tanıttı ve Ehl-i Beyt'e olan sevgisini ızhâr etti. İdris b. Abdullah'a yakınlaşmaya çalıştı. Bunun üzerine İdris ona yakınlık gösterdi. Nihayet 177/793 de İdris'e verdiği zehirli misvak veya İdris'in dişi ağrıdığı için verdiği ilaçla (veya zehirli bir sakız) zehirledi. Zehirli üzüm verdiğini rivayet edenler de bulunmaktadır. Bu zehirlenme sonucu İdris öldü. Şemmah'ın bu başarısından dolayı Harun Reşid onu Mısır posta işleri başkanlığına atadı.³²

Ancak Harun Reşid, İdris'i öldürmekle İdrisîler devletini ortadan kaldıramadı. Berberi Nefze kabilesine mensup olan İdris'in hanımı Kanza hamileydi. Berberiler, İdris'in hizmetçisi Raşit'in teklifi ile peygamber soyuna hürmeten Kanza'nın doğum yapmasını beklediler.³³ Üç ay sonra bebek erkek doğunca ismini İdris koydular ve hükümdar ilan etmek üzere büyümesini beklemeye başladılar. İbn Haldun bu çocuğun doğum haberini Abbasiler açısından değerlendirirken "Haber, okların delip geçmesinden daha fazla Abbasilere tesir etti" demektedir.³⁴ Böylece Harun Reşid'in suikast girişimi tam olarak amacına ulaşmamış oldu. Sonuçta İdrisîler devleti devam etmiş, sadece on bir yıl bir gecikme olmuştur.

İdrisîler, kurulan ilk Ehl-i Beyt devleti olmanın ötesinde, Abbasilerden ayrılan Mağribteki ilk Müslüman devletti. Bundan sonra artık merkez Bağdat'tan ayrılmalar özellikle uç bölgelerde hızlanacaktır.

³¹ Hasen İbrahim Hasen, *İslam Tarihi*, Çev; Komisyon, İstanbul, 1985, III, 36.

³² Taberi, IV, 600; İbnü'l-Esir, VI, 93.

³³ Ebu'l-Fida, II, 315.

³⁴ Kanza'nın çocuğunun İdris'ten olmadığı ve hizmetçisi Raşitten olduğu konusunda o dönemde değişik görüşler ortaya atılmıştır. İbn Haldun bunların kötü bir iftira olduğunu sayfalar dolusu anlatır, hatta kendisi de bu konuyu uzunca anlatmasının sebebinin o dönemdeki bazı tarihçilerin bu iftiralara katılmalarının olduğunu belirtir. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev; Z. Kadiri Ugan, İstanbul, 1989, I, 59.

2-İdris II b. İdris (187-213/803-828)

İdris'in suikast sonucu öldürülmesinden sonra İdrisîler hanedanı on yıllık bir duraklamadan sonra İdris'in hamile eşi Kanza'dan doğan ve İdris-i sani veya İdris-i asğar da denilen II. İdris devletin başına geçti. II. İdris ile on bir yaşlarına kadar babası İdris'in hizmetkarı Raşit ilgilendi. Onu hükümdarlığa hazırladı.

II. İdris ile İdrisîler hanedanlığının sürmesi, Abbasiler için tehlikeli olacağı için İfrikiyye hakimi İbrahim b. Ağlep vasıtasıyla II. İdris'in hamisi Raşit ortadan kaldırıldıysa da yerine Ebu Halid Yezit atandı.³⁵ Abbasilerin bu çabaları sebebiyle biraz erken davranılarak II.İdris'e bir yaşında iken biat edildi. Bu kadar erken yaşta biat edilmesine sebep Ağlebiler hükümdarı İbrahim b. Ağleb'in entrikalarından çekinilmesiydi.³⁶ Harun Reşid bunun üzerine II. İdris'in ortadan kaldırılması için bu bölgeyi İbrahim b. Ağleb isimli komutana ikta olarak vererek, İdrisîler'i saf dışı etmeye karar verdi. Fakat Harun Reşid'in bu tedbiri de işe yaramayacaktır. İbrahim b. Ağleb, İdrisîlerin Ehl-i Beyt'ten olmalarından³⁷ dolayı onlarla savaşmaktan vazgeçecek ve hatta Kuzey Afrika'da kendi adıyla anılacak Ağlebiler devletini³⁸ kuracaktır. Bu durum ise İdrisîleri tamamen rahatlatacaktır. Çünkü Ağlebîler, Abbasiler ile aralarında tampon bir devlet görevi yapacak, böylece doğu sınırları güvence altında olacaktır.

II. İdris'in şöhreti kısa zamanda yayıldı ve Mağrib bölgesine Afrika ve Endülüs'ten Araplar göç etmeye başladı. Bu durum Araplar ile Berberiler arası bir denge sağladığı gibi aynı zamanda kargaşaya da sebep oldu. Bu göçlerden sonra II. İdris Evrebe kabilesinin vesayetinden kurtuldu ve yeni göç eden Arapları önemli mevkilerde görevlendirdi. Bu arada Ağlebilerin, II. İdris'in Araplara meylettiği iddiasını yayarak Berberileri kıskırtmaları sonucu II. İdris ile Berberilerin arası bozuldu. Bu dönemde II. İdris babasına çok hizmet edip kendisine hükümdarlık yolunu açan Evrebe kabilesi lideri İshak'ı öldürdü. İdris'in kendisini hükümdarlık koltuğuna getiren şahsa karşı bu sert hareketi muhtemel ayaklanma teşebbüslerini önledi.³⁹İbn Haldun, İshak'ın mensup olduğu Evrebe kabilesinin II. İdris'e itaat ettiğini, onun uğrunda canlarını verdiğini, İdris'in düşmanları ile savaşta ölüm denizlerine daldıklarını, fakat buna rağmen İshak'ın II. İdris tarafından öldürüldüğünü belirtir.⁴⁰

³⁵ İbnü'l-Esir, VI,174.

³⁶ Rene Basset, "İdris II" *IA*, İstanbul, 1968, V, 935.

³⁷ İbnü'l-Esir,VI,156.

³⁸ Hasan İbrahim Hasen, II, 447.

³⁹ Basset, "İdris II", V,935.

⁴⁰ İbn Haldun,I,54.

II. İdris, Fas şehrini kurup burayı devletin merkezi haline getirmiştir. Özellikle Endülüs'te meydana gelen isyan ve kargaşa sonucu oradan Fas'a göç eden aydın, şair, yazar kesiminden kimseler şehrin kuruluşunu ve gelişimini kolaylaştırdılar.⁴¹Burası uluslararası bir alışveriş ve kültür merkezi haline geldi.⁴² II. İdris ayrıca Adevetü'l-Karaviyyin adlı bir şehrin inşasına başladı. Devletin temellerini sağlamlaştırmak için Atlas okyanusu tarafındaki bölgeleri ele geçirdi sonra da doğu bölgesine yöneldi.

II. İdris, İdrisîler devletini kurumlarıyla yerine oturtan ve İdrisîler adına para bastırtan şahıstır.Vezirlik, katiplik, kadılık gibi Arap-İslam devletlerindeki kurumları tesis etmiştir. Döneminde devletini Mağribi Akşa'da en güçlü hanedanlık haline getirmiştir. II. İdris 213/828'de aniden vefat etti. Üzüm tanesinden boğulduğu veya zehirletildiği belirtilir. Fas'ta hala hatırası canlı tutulmakta, dilenciler onun ismini söyleyerek dilenmektedirler⁴³

3-Muhammed b. İdris II (213-221/828-835)

II. İdris'in ani ölümüyle yerine otuz altı yaşındaki oğlu Muhammed b. İdris geçti.⁴⁴ Muhammed, İdrisîlerin soyunu devam ettirdiği için hanedan içinde büyük saygınlığı bulunan nenesi Kanza'nın tavsiyesi ile, o günlerde ergenlik yaşına gelmiş olan dokuz kardeşini, ülkenin değişik bölümlerinde görevlendirdi. Merkezdeki Fas ve çevresini kendisine ayıran Muhammed, kardeşleri üzerinde bir konuma sahipti. Bu paylaşım sonucu kısa süre sonra kardeşler arasında savaşlar başlamış ve ülkedeki istikrar bozulmuş,⁴⁵ her biri muhtariyet peşinde koşan mahalli emirlikler oluşmuştur. Bu kargaşa ve savaşlar ile geçen sekiz yıllık iktidardan sonra 221/835 de Muhammed'in ölmesi ile birlikte hanedanın gerileme dönemi başlamıştı.

4- Ali b. Muhammed (221-234/835-848)

Muhammed b. İdris'ten sonra dokuz yaşındaki oğlu Ali, babasının yerine geçirildi. Yaşının küçüklüğüne rağmen saray görevlileri ve kabile şefleri kendisine itaat edince bir sıkıntı yaşanmadı. Ali, yaklaşık on üç yıllık bir hükümlanlıktan sonra 234/849 da öldü.⁴⁶

⁴¹ Jean Brignon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1988, V, 317.

⁴² M.G.S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, Çev;Komisyon, İstanbul, 1993, I, 266.

⁴³ Basset, "İdris II", V, 936.

⁴⁴ İbnü'l-Esir, VI, 415.

⁴⁵ Hangi çocuğun hangi bölgelerde görevlendirildiği konusunda bkz. Rene Basset, "İdrisîler" *İA*, İstanbul, 1968, V, 937.

⁴⁶ Muhammed Rezûk, "İdrisîler", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 495.

5-Yahya b. Muhammed (234-249/849-863)

Ali'den sonra yerine kardeşi Yahya geçti. Onun döneminde İdrisîler devleti biraz toparlandı. Tekrar eski gücüne ulaşmaya başladı. Halkın refahı sağlandı. Fas şehrinde yeni mahalleler, hanlar, hamamlar yapıldı. Şehir, onun döneminde cazibe merkezi oldu. Ali, 245/836 yılında meşhur Karaviyyin camiini yaptırdı. On beş yıl bir hükümdarlık yaptı.⁴⁷

6-Yahya II b. Ali (249-252/863-866)

Yahya'dan sonra kardeşinin oğlu II. Yahya b. Ali iktidara geçti. II. Yahya sefahate ve eğlenceye düşkün biriydi. Onun döneminde düzen bozuldu. Onun bu tavırları yüzünden halk isyan etti ve II. Yahya kaçmak zorunda kaldı ve bir süre sonra Endülüs kıyısında sığındığı Üdvetu'l-Endülüs denilen yerde öldü.⁴⁸ Ülke ise kargaşa içinde kalmıştı.

7-Ali II b. Ömer (252- ?/866- ?)

II. Yahya'nın ölümünden sonra isyancıların Fas'ı işgal etmesi üzerine aynı sülaleden ve kayın pederi II. Ali b. Ömer b. II. İdris hakim olduğu Rif bölgesinden Fas'a gelerek hakim oldu. Hz. Ali'nin lakabı olan "Haydar" lakabını alarak nüfuzunu artırmak istedi. Fakat Haricilerin Sufriyye kolunun isyanı ve Fas'ı işgal etmesi üzerine II. Ali de önce Evrebe kabilesine sığındı, sonra da Endülüs'e kaçtı.⁴⁹

8-Yahya III b. Kasım b. II. İdris (?-292/ ? -905)

Haricilerin Fas'ı işgalini onaylamayan Karaviyyin mahallesi halkı "Mikdam" lakablı III. Yahya b. Kasım'ı çağırıldılar. III. Yahya Fas'a gelerek şehirden haricileri çıkardı. Hem Fas halkının hem de o sırada Kurtuba'dan buraya sürgün edilmiş Endülüslerin biatını aldı. III. Yahya'nın dönemi Hariciler ile savaşlarla geçti. Aynı zamanda İdrisî soyundan emirlerle de taht mücadelesi yaptı. Nihayet 292/905 de amcası Ömer'in çocuklarıyla giriştiği taht kavgası sırasında öldürüldü.⁵⁰

Bu dönemde ülkenin istikrarı iç karışıklıklardan dolayı tamamen bozulmuştu. I. Yahya'nın vefatından III. Yahya'nın vefatına kadarki elli yıllık

⁴⁷ Basset, "İdrisîler", V, 937.

⁴⁸ Basset, "İdris II", V, 935.

⁴⁹ Hasan İbrahim Hasen IV, 69.

⁵⁰ Bkz. Mahmud İsmail, *el-Edarise fi'l-Mağribi'l-Aksa*, Kuveyt, 1989.

dönemdeki kargaşa, Hariciler ile savaşlar, isyanlar, taht mücadeleleri ve istikrarın sağlanamaması ülkedeki asayiş ortamını bozdu. Ticaret geriledi, kıtlık baş gösterdi. Toplum ekonomik ve sosyal yönden çöktü. Bu dönemde 276/889 da meydana gelen deprem ise tamamen bu felaketlerin katlanmasına sebep oldu. Karışıklıklar, kıtlıklar, salgın hastalıklar o kadar ilerledi ki, Mağribli ünlü tarihçimiz İbn Haldun bile İdrisî emirlerinin iktidarlarının başlangıç ve sonlarını tespit edememiştir.⁵¹

9-Yahya IV b. İdris b. Ömer b. II. İdris (292-310/905-922)

III. Yahya öldürülünce İdrisîlerin tahtına IV. Yahya oturdu. Bu kadar kargaşalıktan sonra IV. Yahya birliği sağlamayı başarmış, bütün Fas'ı egemenliğine almış ve ülkede istikrar sağlamıştır. O, çalışkan, cengaver, ilme düşkün, hadis hafızı, fakih belagat sahibi, dindar, yiğit bir hükümdardı. Onun sarayı alim ve şairlerle doluydu. İdrisîler en geniş sınırlara onun zamanında ulaştılar. Bu rahat dönem on beş yıl sürdü.⁵²

IV. Yahya'nın son zamanlarında İdrisîler, Mısır Fatimileri ile Endülüs Emevileri arasında kaldılar. IV. Yahya 300/912 de Fatimilerin Tahert valisi Mesale'nin güçlü ordusu karşısında dayanamayarak yenildi. Fas'ı kuşatan Mesale, Yahya ile vergi vermesi ve Fatimi halifesine biat etmesi karşılığında anlaşta ve Yahya'yı Fas'a vali tayin etti. Fakat 309/921 de Yahya Fatimiler tarafından yakalanıp sürgün edildi. Sonra da yirmi yıl hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra İfrikiyye'de öldü.⁵³

C-Fatımîlere Tabî İdrisî Emirleri

1-Hasan b. Muhammed b. Kasım b. II. İdris (310-313 /922-925)

IV. Yahya'nın dokuz yıllık Fatimî tabiiyetine bağlı yönetiminden sonra Fatimilerin Yahya'dan sonra Fas'ta görevlendirdikleri Reyhan el-Kutami'yi kabul etmeyen, Hacamat yaptığı için "Haccam" diye tanınan Hasan b. Muhammed, Fas'ı ele geçirdi ve Reyhan'ı öldürdü. Hasan, Fatimilerin daha sonraki Fas görevlisi Musa b. Ebu'l-Afiye ile de bir takım savaşlar yaptıysa da sonunda yenildi. Hasan'ın 312/924 de öldürülmesi üzerine İdrisî hanedanı tamamen Fatimilerin tabiiyetine geçmiş oldu.⁵⁴

⁵¹ Hasan İbrahim Hasen, IV, 71.

⁵² Rezûk, "İdrisîler", XXI, 495.

⁵³ Hasen İbrahim Hasen, IV, 72.

⁵⁴ Rezûk, "İdrisîler", XXI, 496.

Bu sıralarda Endülüslerle anlaşılan Fatımî valisi Musa, bölgeyi Endülüs'e bağladı. Bundan sonra bölgede Fatımilerle Endülüsler arasında mücadeleler devam etti. Bölge artık Endülüs ve Fatımiler arasındaki kavgaların zemini olmuştu. Bu dönemde Rif bölgesine çekilmiş olan İdrisî soyundan gelen emirler de bu iki devlet arasında saf değiştiren kişiler durumunda idiler. Hangi taraf güçlü ise ona sığınıyorlardı.⁵⁵

2-Ebu'l-Ayş Ahmet b. Kasım b. Muhammed (337-343/948-954)

İdrisîlerin son hanedan üyesi II. Hasan, öldürüldükten sonra Hasan'ın kardeşi Kasım Fas'ın bazı bölgelerini ele geçirdi ve Şiilik propagandası yapmaya başladı. Kasım, 337/ 948 de ölünce yerine oğlu "Fazıl" diye meşhur olan Ebu'l-Ayş Ahmet geçti. Ahmet Endülüs egemenliğini kabul etmedi. Bunun üzerine Endülüsler ile yapılan savaşı kaybedince iktidarı kardeşi Hasan'a devretti.⁵⁶

3-Hasan II b. Kasım (343-375/954-985)

II. Hasan 343/954 de İdrisî tahtına oturdu. Fatımilerin meşhur komutanı Cevher es-Sıkıllı Fas'a gelince Hasan Fatımilere tabi olmak zorunda kaldı. Ancak Fatimi ordusunun bölgeden ayrılmasıyla bu defa Endülüs'e tabi olduğunu açıkladı. On bir yıl sonra gelen Fatimi ordusuna karşı koyamayacağını anlayınca yeniden Fatımilere tabi olup Endülüslülere karşı bu ordu içinde savaştı. Hasan, daha sonra Endülüslüler tarafından esir edilip Endülüs'e götürüldü. (363/974) İki yıl sonra oradan çıkarılınca tekrar Fatımilere sığındı ve onların bir komutanı olarak Mağrib'e geldi, fakat Endülüs hükümdarı II. Hakem'in gönderdiği orduyla yenildi ve Endülüs'e götürülürken yolda öldürüldü.⁵⁷

Böylece II. Hasan'ın ölümü ile iki yüzyıl süre yaşamış olan İdrisîler hanedanı tarihe karışmış oldu.⁵⁸ Daha sonra Ömer b. II. İdris soyundan gelen Ali b. Hammud Endülüs'te Mülükü't-Tavaifin'den biri olan Hammûdîler emirliğini kuracaklardır. Fakat bu emirlik yirmi yıl kadar yaşayabildi.⁵⁹ Bugün bile Fas'ta bazı şerif aileleri İdrisi soyundan geldikleri iddiasını sürdürmektedir.⁶⁰

⁵⁵ Geniş bilgi için Bkz. Sad'un Abbas Nasrullah, *Devletü'l-Edarise Fi'l-Mağrib*, Beyrut, 1987; Hasen İbrahim Hasen, IV, 73.

⁵⁶ İsmail el-Arabî, *Devletü'l-Edarise*, Beyrut, 1983, 169; Rezûk, "İdrisîler", XXI, 496.

⁵⁷ Rezûk, "İdrisîler", XXI, 496.

⁵⁸ Hitti, II, 708

⁵⁹ Mehmet Özdemir, "Hammudîler", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 496.

⁶⁰ Basset, "İdrisîler", V, 937

Sonuç

Abbasilerden ayrılarak uzak batıda ilk Ehl-i Beyt devleti olarak kurulan İdrisîler, aynı zamanda Şia'nın kurmuş olduğu ilk devlettir. İdrisîler'in merkezden uzak olması da onların, Abbasilerin baskısından kurtulmalarını sağlamıştır. Devleti kuran I. İdris'in, Peygamber torunu olması, hiçbir kabile başka bir kableden birisini lider olarak kabullenememesinden dolayı, çeşitli kabilelerin onun etrafında bir araya toplanarak bir devlet kurmak için çalışmalarını sağlamıştır. İdrisîler, bir dönem Hariciler tarafından parçalanmak üzere iken, Rasulullah'ın soyuna mensup olmaları sebebiyle, halkın desteğini kazanarak varlıklarını devam ettirmeleri bu açıdan önemlidir.

II. İdris, ova sahil bölgesi (Mağribi Aksa) ile kırsal bölgeyi yani eski medeni bölge ile bedevi halkın yaşadığı bölgeyi birleştirmeye ilk defa muvaffak olan kişidir. Nüfuzları Mağribi-Aksa'dan Sudan ile Mağrib arasını ayıran Büyük Sahra'ya kadar ulaşan İdrisîler, ülkede İslam'ın yayılmasına, yanlış inançların ortadan kalkmasını yardımcı olmuşlar ve Mağrib bölgesindeki Yahudi ve Hıristiyan kalıntılarının ortadan kalkması için mukaddes cihada öncülük yapma imkanı bulabilmişlerdir.⁶¹

İdrisîler, Arapça'nın da Mağrib'de yayılmasında önemli rol oynadılar. Mağrib bölgesi onların ortaya koyduğu imkanlar ile Endülüs'ten kaçan çok sayıda bilgin ve şairin sığınağı olunca, Arapça bölgede kültür dili haline geldi. Bölgeye bu dönem gelen bilginlerle Fas şehri, ilim ve medeniyet merkezi oldu.

İdrisîler, Ehl-i Beyt mensubu olarak Şii olmalarına rağmen Malikî mezhebinin yayılmasına destek verdiler. İmam Malik'in kitabı Muvatta'nın yaygınlaştırılmasını sağladılar.⁶²Bu tavır, İmamı Malik'in Abbasilere karşı Ehl-i Beyt'e verdiği desteğe karşı bir vefa borcu idi.

Onların döneminde bölgede şehir mimarisi çok ilerledi. Başta Fas olmak üzere Asile, Aklam, Hacerunnesr gibi bir çok şehir kuruldu ve bu şehirler İdrisî emirler tarafından değişik mimari eserlerle süslendi. Ayrıca ticari hayat ilerlemişti. Bunun bir nevi göstergesi olarak yaklaşık yirmi beş merkezde sikke basılmıştı. Pamuk tarımını bölgeye getirerek geliştirmişlerdi.

Sonuç olarak, Ehl-i Beyt'e mensup bir şahıs, Abbasilerden kaçarak gizlice ulaştığı Mağrib'de, bölgesel kabileleri ikna ederek onların desteğini alması sonucu, tarihteki ilk Ehl-i Beyt devleti olan İdrisîleri kurmuştur. Bu hanedanlık yaklaşık iki asır boyunca bölgede Şii mezhebinin temsil eden bir

⁶¹ Hasen İbrahim Hasen , III, 38.

⁶² Kettani, I, 86.

devlet olarak ayakta kalmıştır. Daha sonra Endülüs Emevileri ve Mısır'daki Şii halifelik olan Fatımîler arasında parçalanmış ve tarihe karışmıştır.